

Janowiec a ostatní proti Rusku, rozsudek velkého senátu ze dne 21. 10. 2013

Stěžovatel: Janowiec a ostatní

Žalovaný stát: Rusko

Číslo stížnosti: 55508/07 a 29520/09

Datum: 21.10.2013

Článek Úmluvy: čl. 2

čl. 3

čl. 41

Rozhodovací formace: Velký senát

Soud: Evropský soud pro lidská práva

Hesla: mučení, nelidské zacházení, nové důležité skutečnosti, oběť, ponižující zacházení, právo na život, *ratione temporis*, retroaktivita, Účinné vyšetřování

Významnost: 1

SKUTKOVÝ STAV

Jádro stížností předložených Evropskému soudu pro lidská práva (dále „Soud“) se týkalo vyšetřování a odškodnění pozůstalých obětí tzv. katyňského masakru, k němuž došlo v průběhu druhé světové války. Stěžovatelé jsou rodinnými příslušníky několika poručíků polské armády, kteří byli v průběhu sovětské invaze do Polska v září 1939 zajati jako váleční zajatci, poslání do koncentračních táborů a popraveni v roce 1940 v Charkově, Tveri a Katyni.

V březnu 1940 nařídilo vedení NKVD se souhlasem vedení Politbyra zastřelení 14 tisíc bývalých polských vojenských a policejních velitelů a 11 tisíc dalších členů polského protirevolučního hnutí, kteří byli uvězněni na počátku sovětské invaze na území východního Polska v roce 1939 a následně převezeni do sovětských táborů. K popravě polských vězňů došlo na základě rozkazu v dubnu a květnu 1940 v Katyňském lese a Charkově. V letech 1942 a 1943 byly v blízkosti Katyňského lesa objeveny masové hroby. Objev byl následován provedením exhumací a zřízením mezinárodní vyšetřovací komise, která konstatovala odpovědnost sovětského vedení. Sovětské vedení odpovědnost odmítalo a z masakru obviňovalo Němce, kteří měli polské vězně vyvraždit v průběhu léta 1941. V září 1943 byla ustanovena další Zvláštní státní komise, která usilovala o získání důkazů o odpovědnosti Německa a potvrdila ji ve svém komuniké v lednu 1944. Katyňský masakr byl zmiňován také před Mezinárodním vojenským tribunálem v Norimberku jako jedna z ukázek válečných zločinů, v závěrečném rozsudku se však již neobjevil.

V průběhu studené války byla část důkazní dokumentace o popravě polských válečných zajatců zničena a zbylá část vložena do zvláštní složky přístupné pouze generálnímu tajemníku Komunistické strany. Zachované dokumenty byly zveřejněny na stránkách ruských státních archivů v roce 2010: obsahovaly návrh NKVD z března 1940 a rozhodnutí Politbyra o popravě (§ 1 – 37).

Vyšetřování v trestní věci č. 159

V dubnu 1990 poskytl prezident SSSR Gorbačov polskému prezidentovi Jaruzelskému dokumenty potvrzující odpovědnost sovětského vedení za zločiny spáchané v Katyňském lese. V březnu 1990 bylo zahájeno vyšetřování pro trestný čin zmizení, na podzim 1991 byly provedeny exhumace masových hrobů v Charkově, Mednoji a Katyni. V říjnu 1992 prezident Jelcin oficiálně přiznal, že polští velitelé byli odsouzeni k smrti Stalinem a vedením Politbyra, a v průběhu oficiální návštěvy Polska vyjádřil obětem svou úctu.

Vyšetřování pokračovalo v průběhu následujících let i za asistence státních zástupců z Běloruska, Polska, Ruska a Ukrajiny. V letech 2001, 2002 a 2004 se předseda polského Institutu národní paměti opakovaně a neúspěšně dožadoval obdržení dokumentů z vyšetřování od ruského vojenského státního zastupitelství. V září 2004 ruské státní zastupitelství uzavřelo vyšetřování na základě skutečnosti, že osoby pravděpodobně nesoucí odpovědnost za masakr byly již mrtvé. Rozhodnutí zastavit vyšetřování bylo označeno jako přísně tajné (§ 38 - 48).

Stížnost č. 55509/07

V roce 2003 si stěžovatel, pan Janowiec, vyžádal dokumentaci o třech osobách včetně svého otce od ruského státního zastupitelství. Státní zastupitelství mu sdělilo, že dané osoby byly zapsány na seznamu osob, jež měly být popravené, odmítlo mu ale sdělit další informace z důvodu utajení. Vnitrostátní soudy toto rozhodnutí potvrdily (§ 49 - 56).

Stížnost č. 29520/09

V srpnu 2008 napadla skupina stěžovatelů rozhodnutí státního zástupce ze září 2004. Stěžovatele tvrdili, že jsou příbuznými zatčených a pravděpodobně popravených polských důstojníků, státní zastupitelství však neuznalo jejich status obětí a znemožnilo jim přístup k dostupné dokumentaci. Rozhodnutí bylo opět potvrzeno vnitrostátními soudy s odkazem na skutečnost, že další exhumace, které byly provedeny v roce 1991, umožnily identifikaci pouze 22 osob, mezi nimiž příbuzní stěžovatelů nebyli (§ 57 - 60).

Řízení o odtajnění rozhodnutí z 21. září 2004 a o rehabilitaci příbuzných obětí

V březnu let 2008 a 2009 usilovala neúspěšně ruská nevládní organizace pro lidská práva Memorial o zrušení rozhodnutí vojenského státního zastupitelství ze září 2004, které nařídilo utajení dostupných důkazních materiálů, s tvrzením, že utajení dokumentů o katyňském masakru je nemorální a protizákonné.

Většina stěžovatelů opakovaně žádala ruské orgány o poskytnutí informací o trestním vyšetřování v Katyni a o rehabilitaci svých příbuzných v souladu se zákonem o rehabilitacích z roku 1991. Informace nebyly poskytnuty s odkazem na rozhodnutí o jejich utajení. Státní zastupitelství odmítlo také rehabilitaci stěžovatelů s tvrzením, že rehabilitace v případě příbuzných polských obětí nemá žádný právní základ, jelikož nedošlo k jejich represí na základě žádného ustanovení trestního zákona (§ 61 - 72).

PŘÁVNÍ POSOUZENÍ

1. K tvrzenému porušení článku 2 Úmluvy
2. Stěžovatelé namítají, že ruské orgány nesplnily svou povinnost ve smyslu procesní části článku 2 Úmluvy provést přiměřené a účinné vyšetřování úmrtí jejich příbuzných (...).
3. Rozsudek senátu

103 - 107. V rozhodnutí o přijatelnosti ze dne 5. července 2011 Senát přezkoumal námitku vlády ohledně časové působnosti. S ohledem na stávající judikaturu Soudu se zabýval otázkou naplnění principu temporálních omezení povinností států plynoucích z Úmluvy. Na základě provedení testu „opravdové vazby“ ve smyslu § 163 věci Šilih (Šilih proti Slovinsku, č. 71463/01, rozsudek velkého senátu ze dne 9. dubna 2009, § 163) dospěl k závěru, že podmínka „opravdové vazby“ by byla naplněna pouze tehdy, pokud by v případě uplynula krátká doba mezi předmětnými událostmi a ratifikací Úmluvy žalovaným státem a dále pokud by významná část vyšetřování proběhla po „kritickém datu“ - tedy po vstupu Úmluvy v účinnost ve vztahu k žalovanému státu. Senát se pak zabýval tím, zda okolnosti případu odůvodnily nalezení podobné vazby, a dospěl k závěru, že masové popravy polských vězňů představovaly válečný zločin, ale v období po 5. květnu 1998 nebyla nalezena žádná nová nebo nově odhalená skutečnost, která by obnovila povinnost státu účinně vyšetřit nebo přezkoumat události ve smyslu článku 2: na základě těchto zjištění senát dospěl k závěru, že Soud nemá působnost *ratione temporis* zabývat se porušením článku 2 Úmluvy (...).

1. Hodnocení soudu
2. Vláda uvádí předběžnou námitku ve vztahu k *ratione temporis* působnosti Soudu zabývat se předmětem stížnosti stěžovatelů podle procesní části článku 2 Úmluvy. V souladu s tím se proto musí Soud nejdříve zabývat otázkou, zda by tato námitka měla být přijata.
3. Obecné zásady
4. Soud připomíná, že ustanovení Úmluvy nezavazují smluvní strany ve vztahu k jednání nebo událostem, které se odehrály před vstupem Úmluvy v účinnost ve vztahu k dané smluvní straně (tj. před „kritickým datem“).
5. Pokud se jednání, opomenutí nebo rozhodnutí, kterým mělo dojít k porušení Úmluvy, odehrálo před jejím vstupem v účinnost, ale řízení o přiznání náhrady škody za takové jednání bylo zahájeno nebo pokračovalo až poté, co Úmluva v účinnost vstoupila, nemůže být takové řízení považováno za součást skutečností ustanovujících tvrzené porušení a nezakládá časovou působnost Soudu (srov. Varnava a ostatní proti Turecku, č. 16064/90 a ostatní, rozsudek velkého senátu ze dne 18. září 2009, § 130; Blečić proti Chorvatsku, č. 59532/00, rozsudek Velkého senátu ze dne 8. března 2006, § 77 - 79).
6. Zatímco je pravdou, že od kritického data musí být jakékoliv jednání nebo nejednání státu v souladu s Úmluvou, Úmluva nezakládá žádnou zvláštní povinnost smluvním státům přiznat náhradu škody za porušení nebo škodu, která se udála před tímto datem (srov. Kopecký proti Slovensku, č. 44912/98, rozsudek velkého senátu ze dne 28. září 2004, § 38). Pro založení časové působnosti Soudu je proto nezbytné identifikovat v každém jednotlivém případě přesný čas tvrzeného porušení. Soud proto musí vzít v úvahu jak skutečnosti, které stěžovatel ve své stížnosti uvádí, tak i obsah práva chráněného Úmluvou (srov. Varnava a ostatní, cit. výše, § 131; Blečić, cit. výše, § 72 a 81 - 82).
7. Soud se domnívá, že procesní povinnost provést účinné vyšetřování ve smyslu článku 2 se vyvinula ve zvláštní a autonomní povinnost. I když je podmíněná skutečnostmi, které představují hmotněprávní část článku 2, má samostatnou povahu a může být pokládána za oddělitelnou povinnost vznikající na základě článku 2, která zavazuje stát i v případě, kdy se úmrtí odehrálo ještě před kritickým datem (srov. Varnava a ostatní, cit. výše, § 138; Šilih, cit. výše, § 159).

133 - 135. S ohledem na zásadu právní jistoty však temporální působnost Soudu, co do naplnění procesní povinnosti státu podle článku 2 ve vztahu k úmrtí před kritickým datem, není časově otevřená (...). Soud dále zdůrazňuje, že požadavek blízkosti data úmrtí a vyšetřování k datu vstupu Úmluvy v účinnost ve vztahu k žalovanému státu se použije pouze v kontextu zabití nebo podezření ze zabití, kde základní materiální akt, ztráta života oběti, je zcela jistě známý, i když není jasné, jakým způsobem k němu došlo, nebo kdo za něj nese odpovědnost. V takových případech nemá procesní povinnost pokračující charakter (srov. Varnava a ostatní, cit. výše, § 149).

3. Vysvětlení kritérií Šilih

4. Kritéria, která byla zavedena ve věci Šilih (Šilih, cit. výše, § 162 a 163), mohou být shrnuta následujícím způsobem. Zaprvé, pokud se úmrtí odehrálo před kritickým datem, časová působnost Soudu se vztahuje pouze na procesní kroky nebo nečinnost v období po tomto datu. Zadruhé, procesní povinnost bude aplikovatelnou pouze v případě, že bude existovat „opravdová vazba“ mezi úmrtím jako spouštěcí událostí a vstupem Úmluvy v účinnost. Zatřetí, vazba, která není opravdovou, může postačovat na založení působnosti Soudu, pokud je nezbytná pro ověření, že záruky nabízené Úmluvou a hodnoty, na kterých spočívá, jsou skutečně a účinně chráněny. Soud musí přezkoumat naplnění každé z těchto podmínek.
5. Použití zmíněných zásad na projednávanou věc
6. S ohledem na nerozporované skutečnosti projednávaného případu Soud připomíná, že příbuzní stěžovatelů byli příslušníky polské armády, uvěznění na počátku sovětské invaze na území východního Polska v září 1939. V průběhu následujících měsíců byli zadržováni v táborech NKVD v západní části SSSR, v Kozelsku, Ostaškovu a Starobelsku.
7. Dne 5. března 1940, na základě nařízení vedení NKVD, členové Politbyra komunistické strany SSSR nařídili mimosoudní popravu polských válečných zajatců, kterou měli provést důstojníci NKVD. Vězni byli popraveni a pohřbeni v masových hrobech v průběhu dubna a května 1940 (...).
8. Tři z rodinných příslušníků stěžovatelů byli identifikováni v průběhu exhumace v roce 1943; další pozůstalí nebyli nalezeni nebo identifikováni. Soud připomíná, že při mnoha příležitostech konstatoval, že pohřešovaná osoba může být pokládána za mrtvou. Takový závěr byl obecně shledán jako reakce na tvrzení vlády, že osoba pořád žije, neboť se neprokázalo její usmrcení státními agenty. Presumování smrti však není automatické a lze k němu dospět pouze na základě přezkumu okolností každého individuálního případu, přičemž relevantním faktorem je doba, která uplynula od poslední obdržené informace o oběti (...). Soud presumování smrti při absenci jakýchkoliv důvěryhodných informací o nezvěstné osobě aplikoval ve věcech, kde období sahalo od čtyř a půl do desíti let (...).

155 – 156. S ohledem na předchozí skutková zjištění, která nebyla stranami rozporována (důkazy potvrzující, že rodinní příslušníci stěžovatelů byli na sovětském území, že Politbyro rozhodlo o jejich mimosoudní popravě a že tato byla provedena tajnou sovětskou policií a že blízko Katyňského lesa byly objeveny masové hroby s vězni v polských uniformách) Soud uzavírá, že je nutno předpokládat, že příbuzní stěžovatelů zajatí v roce 1939 byli zavražděni sovětskými jednotkami v roce 1940.

157 – 159. Ruská federace ratifikovala Úmluvu 5. května 1998, tedy 58 let po popravě příbuzných stěžovatelů (...). Vyšetřování původu masových hrobů začalo v roce 1990 a bylo formálně ukončeno v září 2004. I když ruská vláda tvrdila, že počáteční vyšetřování bylo zahájeno nezákonně, i toto řízení mohlo vést k identifikaci a potrestání odpovědných osob, a proto náleží do rozsahu „procesního opatření a opomenutí“ ve smyslu článku 2 Úmluvy. Počátkem roku 1990 bylo provedeno významné množství procesních kroků sovětskými a následně ruskými orgány. Byla provedena exhumace těl na místě masových hrobů, vyšetřovatelé provedli forenzní studie a zorganizovali rozhovory s potenciálními svědky poprav (...). Tyto kroky ale proběhly před kritickým datem. V období po vstupu Úmluvy v účinnost ve vztahu k Ruské federaci není možné na základě poskytnutých informací identifikovat žádné probíhající vyšetřování. Soud tak nemůže konstatovat, že přehodnocování důkazů a klasifikace závěrů představuje „významnou část procesních opatření“, která je nezbytná pro založení opravdové vazby ve smyslu článku 2 Úmluvy (...). Podobně se v tomto období neobjevily žádné nové informace. Soud proto uzavírá, že žádné z kritérií zakládajících existenci „opravdové vazby“ nebylo naplněno.

160. Nakonec zůstává posoudit, zda v případě existovaly výjimečné okolnosti, které by odůvodnily upuštění od požadavku „opravdové vazby“. Události, které mohly podmínit povinnost státu

vyšetřovat ve smyslu článku 2, se odehrály počátkem 40. let 20. století, tedy více než 10 let před tím, než vznikla samotná Úmluva. Soud proto souhlasí se závěrem senátu, že zde neexistují žádné prvky propojující dávnou minulost s obdobím po vstupu Úmluvy v účinnost pro Ruskou federaci.

161. S ohledem na výše uvedené úvahy Soud přijímá námitku vlády *ratione temporis* a shledává, že není příslušný přezkoumat stížnost podle článku 2 Úmluvy.

III. K tvrzenému porušení článku 3 Úmluvy

162. Stěžovatelé namítali, že dlouhé odmítání historických skutečností a zadržování informací o osudu jejich příbuzných, společně s odmítavými a protichůdnými odpověďmi ruských úřadů na žádosti o poskytnutí informací, představují nelidské nebo ponižující zacházení zakázané článkem 3 Úmluvy.

163. Rozsudek Senátu

163 - 166. Senát rozlišil stěžovatele na základě blízkosti rodinných vazeb s oběťmi katyňského masakru, přičemž je rozdělil na dvě skupiny (...). Senát vzal v potaz odlišnost v délce doby, která uplynula od odloučení příbuzných od obětí, a také skutečnost, že stěžovatelé již věděli, zda jsou jejich rodinní příslušníci mrtví nebo naživu. Shledal však, že povinnost státu se neomezuje pouze na sdělení, zda je oběť naživu nebo nikoliv, ale i na sdělení okolností úmrtí a umístění hrobu. Ruské orgány v daném případě nesdělily stěžovatelům žádné bližší informace, Soud proto dospěl k závěru, že došlo k porušení článku 3 Úmluvy.

1. Hodnocení Soudu

2. Obecné principy

3. Soud projevoval ve své judikatuře vždy velkou míru citlivosti vůči závažným porušením práv rodinných příslušníků obětí v postavení stěžovatelů. Nicméně pro založení samostatného porušení článku 3 ve vztahu k příbuzným obětí musí existovat zvláštní prvky, které odlišují jejich újmu od emocionálního vypětí, které je s porušením automaticky spojeno. Relevantními faktory jsou zde blízkost rodinné vazby, konkrétní povaha vztahu, rozsah, v němž byli rodinní příslušníci svědky předmětných okolností, a zapojení stěžovatelů do úsilí získat informace o osudu jejich příbuzných.

178 - 181. Soud zaujal restriktivní přístup v situacích, kde mezi zatčením a zjištěním smrti oběti uplynula krátká doba (...). Porušení článku 3 však nastane v situacích potvrzené smrti, kde byli stěžovatelé přímými svědky utrpení svých příbuzných (srov. *Salakhov a Islyamova proti Ukrajině*, č. 28005/08, rozsudek ze dne 14. března 2013, § 204).

2. Použití obecných principů na projednávaný případ

3. Soud shledal, že případ, který tvoří podstatu stížnosti podle článku 3, zpočátku obsahoval znaky „zmizení“. Rodinní příslušníci stěžovatelů byli uvězněni sovětskými okupačními silami a zadrženi v sovětských táborech. Existující korespondence mezi polskými vězni a jejich rodinami dokazují, že rodiny musely vědět, že jejich příbuzní jsou naživu. Poté, co listy přestaly přicházet, žily několik let v nejistotě, jaký osud je postihl.

4. V roce 1943 po objevení masových hrobů blízko Katyňského lesa byly provedeny částečné exhumace a identifikace pozůstatků. Mezi identifikovanými byli příbuzní třech ze stěžovatelů. Sovětské orgány popřely, že popravily polské válečné zajatce, a bez přístupu k dokumentaci Politbyra nebo NKVD nebylo možné zjistit osud obětí, které nebyly mezi identifikovanými. V průběhu studené války nedošlo k žádnému dalšímu vyšetřování.

5. V roce 1990 SSSR oficiálně uznal odpovědnost sovětského vedení za zabití polských válečných vězňů. V následujících letech byly zveřejněny dostupné materiály a provedena řada vyšetřování včetně exhumace několika masových hrobů. Mezi polskými, ruskými, ukrajinskými a

běloruskými vyšetřovateli proběhlo několik konzultací.

6. Do 5. května 1998, kdy Ruská federace ratifikovala Úmluvu, od popravy polských vězňů již uplynulo více než 58 let. S ohledem na uplynulou dobu, na materiál, který byl předchozími vyšetřováními odhalen, a na úsilí, které strany vynaložily na osvětlení okolností katyňského masakru, Soud poukazuje na to, že v kritické době již stěžovatelé nemohli být v nejistotě ohledně osudu svých příbuzných, kteří byli sovětskou armádou uvězněni v roce 1939. Z toho nezbytně plyne, že to, co mohlo být zpočátku kvalifikováno jako případ „zmizení“, musí být pokládáno za případ „potvrzeného úmrtí“. Tento závěr není zpochybněn ani prohlášeními ruských soudů, které v různých vnitrostátních řízeních odmítly explicitně uznat, že příbuzní stěžovatelů byli zavražděni v sovětských táborech.
7. Soud nezpochybnuje hluboký zármutek a utrpení, které stěžovatelé zažili v důsledku mimosoudní popravy svých rodinných příslušníků. Připomíná však, že v zájmu právní jistoty, předvídatelnosti a rovnosti před zákonem se nesmí bez pádného důvodu odklonit od své předchozí judikatury (srov. Sabri Guenes proti Turecku, č. 28396/06, rozsudek velkého senátu ze dne 29. června 2012, § 50). Soud ve své předchozí judikatuře uznal, že utrpení rodinných příslušníků nezvěstné osoby, kteří museli prožít dlouhé období střídající se naděje a zoufalství, může odůvodnit porušení článku 3 na základě zvláště necitlivého postoje vnitrostátních orgánů k žádostem o poskytnutí informací. V projednávaném případě se příslušnost Soudu vztahuje pouze na období od 5. května 1998. Soud v této době neshledal žádnou přetrvávající nejistotu o osudu polských válečných vězňů. I když nedošlo k identifikaci a nalezení všech těl, jejich smrt byla uznána jak sovětskými, tak ruskými orgány jako historický fakt. Závažnost zločinu spáchaného v roce 1949 sovětským vedením je silným emočním faktorem, avšak z čistě právního uhlu pohledu ji Soud nemůže akceptovat jako dostatečný důvod pro odchýlení se od své dosavadní judikatury a přiznat stěžovatelům jako rodinným příslušníkům nezvěstných osob status obětí porušení článku 3.
8. Soud dále neshledává žádné zvláštní okolnosti, které by vedly k porušení článku 3 v případě „potvrzeného úmrtí“ (...).
9. Za takových okolností podle Soudu nelze uzavřít, že utrpení stěžovatelů dosáhlo rozměr a charakter zásadně odlišný od emocionálního utrpení, které je v případě závažného porušení lidských práv u rodinných příslušníků obětí nevyhnutelné.
10. V souladu s tím Soud neshledal žádné porušení článku 3 Úmluvy.
11. K dodržení článku 38 Úmluvy žalovanou vládou
12. Soud opakovaně požádal žalovanou vládu o vyhotovení kopie rozhodnutí z 21. září 2004, které přerušilo vyšetřování katyňského masakru (...). Na základě odmítnutí vlády poskytnout vyžádané materiály požádal Soud strany sporu, aby se vyjádřily k otázce dodržování povinnosti vlády poskytnout všechny prostředky nezbytné pro vyšetřování Soudu ve smyslu článku 38 Úmluvy (...).
13. Rozsudek senátu
14. Senát zopakoval, že „pouze Soud [může] rozhodnout ... jaký typ důkazu mají strany poskytnout pro řádný přezkum případu“ a že „strany [mají] povinnost splnit jeho procesní požadavky a instrukce“. Dále poukázal na absenci přijatelného vysvětlení na straně vlády k povaze bezpečnostních obav, které vedly k utajení vyžádané dokumentace. Podle Soudu se vyžádaný dokument „vztahoval k historické události, jejíž protagonisté byli povětšinou mrtví a která nemohla mít nic společného s aktuálním policejním vyšetřováním nebo jinými aktivitami“. V obecnější rovině Soud konstatoval, že veřejné a transparentní vyšetřování zločinů předchozího totalitního režimu nemůže ohrozit zájmy národní bezpečnosti současné demokratické Ruské federace, zejména s ohledem na fakt, že odpovědnost sovětských orgánů za daný zločin byla přiznána na nejvyšší politické úrovni.
15. Hodnocení Soudu
16. Obecné principy

202 - 204. Soud připomíná, že pro účinné fungování systému individuálních stížností podle článku 34 je zvláště důležité, aby státy provedly všechna nezbytná opatření a zajistily tak řádné a účinné prozkoumání stížností. (...) Pokud vláda neposkytne vyžádané informace, jimiž disponuje, bez dostatečného vysvětlení, přispěje nejenže ke zpochybnění tvrzení stěžovatele, ale také negativně ovlivní svou úroveň dodržování povinností plynoucích z článku 38 Úmluvy (srov. Tahsin Acar proti Turecku, č. 26307/95, rozsudek velkého senátu ze dne 8. dubna 2004, § 253 - 254). Povinnost poskytnout důkazy vyžádané Soudem je pro vládu závazná od momentu, kdy byla žádost formulována (...). Jakýkoliv vyžádaný materiál musí být poskytnutý bez zbytečného odkladu, nebo případně ve lhůtě stanovené Soudem. Výrazné a nevysvětlené prodlení může vést k tomu, že Soud bude považovat poskytnuté vysvětlení vlády za nepřesvědčivé (srov. Damir Sibgatullin proti Rusku, č. 1413/05, rozsudek ze dne 24. dubna 2012, § 68).

205 - 206. V případech, kdy vláda uvedla jako důvod neposkytnutí vyžádaného materiálu důvěrnost nebo bezpečnostní otázky, se Soud musí uspokojit s tím, že existují odůvodněné a vážné důvody pro utajení dokumentů (...). Soud nicméně zdůraznil, že pokud existují legitimní obavy o národní bezpečnost, vláda může editovat citlivé pasáže textu nebo poskytnout shrnutí relevantních skutkových zjištění. Při přezkumu povahy utajené informace bere Soud v úvahu také to, zda o dokumentu věděl i někdo mimo tajných služeb a nejvyšších státních představitelů.

2. Použití obecných principů na daný případ

3. Při notifikaci obou stížností žalované vládě předložil Soud stranám řadu otázek a vyžádal si kopii rozhodnutí z 21. září o zastavení řízení v trestním případě č. 159. Vláda dokumentaci odmítla poskytnout s odvoláním se na její přísné utajení. (...).

208 - 209. Soud připomíná, že článek 38 Úmluvy vyžaduje, aby mu státy poskytly všechny nezbytné prostředky, ať již při provádění skutkových zjištění, nebo přezkumu stížností (...). Tato povinnost plyne ze závazku neohrozit účinný výkon práva jednotlivce na individuální stížnost podle článku 34 Úmluvy (...). Obě ustanovení mají společně zaručit účinný výkon soudního řízení, jelikož se vztahují spíše k procesním otázkám než k předmětu stěžovatelově stížnosti podle hmotněprávních ustanovení Úmluvy a jejích protokolů (...). Soud navíc v této souvislosti opakuje, že na straně vlády může shledat pochybení z hlediska své procedurální povinnosti i při neexistenci stížnosti na porušení hmotněprávního ustanovení Úmluvy (srov. Poleshchuk proti Rusku, č. 60776/00, rozsudek ze dne 7. října 2004). Také není nezbytné, aby domnělé porušení na straně vlády skutečně omezilo nebo mělo dopad na výkon práva na individuální stížnost (srov. McShane proti Spojenému království, č. 43290/98, rozsudek ze dne 28. května 2002, § 151).

210. Ve vztahu k odůvodnění odmítnutí vlády poskytnout kopii vyžádaného rozhodnutí Soud shledává, že odmítnutí vycházelo ze skutečnosti, že rozhodnutí bylo v souladu s vnitrostátním zákonem utajeno a platné zákony a nařízení bránily vládě komunikovat jej mezinárodním organizacím bez poskytnutí záruky důvěrnosti.

211 - 213. Soud již v minulých řízeních proti Rusku dospěl k závěru, že pouhý odkaz na vnitrostátní zákon, který znemožňuje komunikaci citlivých dokumentů mezinárodním orgánům, není dostatečným odůvodněním odepření poskytnout Soudu vyžádanou informaci (...). Soud v tomto smyslu připomněl, že Úmluva je mezinárodní smlouvou. Podle článku 27 Vídeňské úmluvy o smluvním právu nesmí být vnitrostátní zákon použit za účelem zproštění státu povinnosti plnit závazek plynoucí z mezinárodní smlouvy (...). I když jde o otázku národní bezpečnosti, zásady zákonnosti a právního státu v demokratické společnosti vyžadují, aby nástroje ovlivňující základní lidská práva byly vždy předmětem přezkumu před nezávislým tělesem. Pokud by neexistovala možnost účinně napadnout prohlášení moci výkonné o ohrožení národní bezpečnosti, státní orgány by mohly arbitrárně omezovat práva chráněná Úmluvou (srov. Liu proti Rusku, č. 29157/09, rozsudek ze dne 26. července 2011, § 85 až 87; Al-Nashif proti Bulharsku, č. 50963/99, rozsudek ze dne 20. června 2002,

§ 123 a 124).

214 – 215. V projednávaném případě rozhodnutí ruských soudů neobsahuje žádnou analýzu důvodu udělení statusu utajené věci. Vnitrostátní soudy nepodrobily rozhodnutí vládní moci žádnému přezkumu a nepoměrovaly zájem na ochraně informací s veřejným zájmem provést transparentní vyšetřování zločinů předchozího totalitního režimu a se soukromým zájmem příbuzných obětí. Navíc, legitimní zájem národní bezpečnosti může být chráněn také prostřednictvím uplatnění zvláštní procedury včetně omezení přístupu k dokumentům podle článku 33 Jednacího řádu Soudu a nařízení neveřejného řízení. Ruská vláda tyto možnosti nevyužila (...).

216. V souladu s výše uvedeným Soud dospěl k závěru, že v daném případě vláda nesplnila svou povinnost podle článku 38 Úmluvy tím, že odmítla Soudu poskytnout kopii vyžádaného dokumentu.

217. K použití článku 41 Úmluvy

218. Újma

219. Stěžovatelé pan Malewicz, pan Janowiec a pan Trybowski si nárokovali náhradu škody za ztrátu svých otců a praotců. Všichni stěžovatelé žádali také náhradu nemateriální újmy v souvislosti s tvrzeným porušením článků 2 a 3 Úmluvy, ponechávajíc výši spravedlivého zadostiučinění úvaze Soudu.

220. Soud neshledal porušení článku 2 nebo 3 Úmluvy tvrzeného stěžovateli. Selhání ruské vlády naplnit požadavky článku 38 Úmluvy bylo procesní otázkou, která nezakládá nárok stěžovatelů na přiznání spravedlivého zadostiučinění. Soud proto odmítl nárok stěžovatelů na náhradu materiální a nemateriální újmy.

VÝROK

Z těchto důvodů Soud:

1. Jednomyslně konstatoval, že pan Piotr Malewicz a pan Kazimierz Raczyński jsou způsobilými k podání stížnosti ve jménu zesnulých pana Krzysztofa Jana Malewicze a paní Haliny Michalské;
2. Konstatoval poměrem hlasů třináct ku čtyřem, že Soud nemá pravomoc přezkoumat stížnost podle článku 2 Úmluvy;
3. Konstatoval poměrem hlasů dvanáct ku pěti, že nedošlo k porušení článku 3 Úmluvy;
4. Konstatoval jednomyslně, že dotčená vláda nesplnila svou povinnost podle článku 38 Úmluvy;
5. Odmítl poměrem hlasů dvanáct k pěti nárok stěžovatelů na spravedlivé zadostiučinění.

Souhlasné stanovisko soudkyně Gyulumyan

Soudce Gyulumyan vyjádřil v odděleném souhlasném stanovisku výhrady ke způsobu, jakým Soud vykládal požadavky „opravdové vazby“. Gyulumyan nesouhlasil zejména s odkazem na délku doby, jaká uplynula mezi úmrtím příbuzných stěžovatelů a vstupem Úmluvy v účinnost, rozhodné je podle něj to, že vyšetřování, které bylo provedeno řadou akcí jak sovětskými tak ruskými představiteli, se uskutečnilo před ratifikací Úmluvy příslušným státem, a tedy spadá mimo *ratione temporis* působnost Soudu.

Souhlasné stanovisko soudce Dedova

Soudce Dedov v odděleném souhlasném stanovisku poukázal na to, že není možné aplikovat Úmluvu retroaktivně, tento procesní aspekt přitom nemohou překonat ani zločiny proti lidskosti. Soudce navíc zdůraznil, že v případě není vhodné automaticky vyvozovat odpovědnost Ruské federace za zločiny Politbyra spáchané za totalitního SSSR.

Částečně souhlasné a částečně nesouhlasné stanovisko soudce Wojtyczeka

Soudce Wojtyczek vyjádřil nesouhlasné stanovisko vůči konstatování neporušení článku 3 a přijatelnosti stížnosti podle článku 2 Úmluvy.

Připomněl, že po dlouhá léta byly jakékoliv pokusy zjistit pravdu o katyňském masakru trestány – k porušení práv proto nedošlo jen před sedmdesáti lety, ale také v následujícím období. V souhlasném stanovisku k článku 2 dospěl k závěru, že události jdou zcela mimo časovou působnost Úmluvy a státu nevznikla povinnost provést jejich trestní vyšetřování.

Nesouhlasné stanovisko soudce Wojtyczeka se vztahovalo k článku 3 Úmluvy, který se má podle soudce jasně aplikovat i na příbuzné obětí zločinů bez ohledu na to, zda Úmluva stanovuje povinnost tyto zločiny stíhat. Stěžovatelé prožívali řadu let trauma spočívající ve třech skutečnostech: utrpení ze ztráty příbuzných, úředně potvrzovaná lež a trestání pokusů odhalit pravdu. V den ratifikace Úmluvy Ruskou federací mnozí stěžovatelé ještě pořád usilovali o získání bližších informací o úmrtí svých blízkých. Soudce Wojtyczek se s ohledem na jednání a odmítavé postoje oficiálních úřadů a soudu v rozporu se závěrem většiny Velkého senátu domníval, že právě tento případ představuje výrazně odlišný charakter od emočního utrpení, které je nevyhnutelným u příbuzných obětí válečných zločinů.

Společné částečně nesouhlasné stanovisko soudkyň Ziemele, Laffranque a Keller a soudce De Gaetana

Soudci se ztotožnili se závěrem o porušení článku 38, vyjádřili ale nesouhlasné stanovisko ke konstatování neporušení článků 2 a 3 Úmluvy. Podle soudců nemůže být povinnost státu vyšetřit a potrestat závažná porušení lidských práv a humanitárního práva předmětem promlčení. V projednávaném případě došlo ke spáchání válečného zločinu, Soud se proto měl zabývat vztahem Úmluvy a jedné ze základních zásad mezinárodního práva. Soudci tak byli přesvědčeni, že právě povaha spáchaných zločinů odlišuje případ od skutkových okolností rozsudku Šilih, a také že případ měl vést k odlišnému závěru ohledně časové působnosti Úmluvy. Soud si měl podle soudců přiznat příslušnost *ratione temporis* pro posouzení stížností podle článku 2 Úmluvy.

(zpracovala Mgr. Katarina Šipulová)